

10. Полозова И. В. Метафора и её роль в гуманитарном познании // Социально-гуманитарные исследования. – 2003. – №3 – С. 312–321.
11. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Учпедгиз, 1958. – 536 с.
12. Телия В.Н. Типы языковых значений. Связанные значения слова в языке. – М.: Наука, 1981. – 270 с.
13. Чурилина Л.Н. Антропоцентризм художественного текста как принцип организации его лексической структуры : Автореферат дис. ... доктора филол. наук. – Санкт-Петербург, 2003. – 39 с.
14. Fauconnier G. Mental Spaces and Cognitive Mappings. – Stockholm: University of Stockholm, 1996.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Леся Малевич – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри українознавства, педагогіки і психології Національного університету водного господарства та природокористування.

Наукові інтереси: термінознавство, термінографія, лінгвокультурологія.

ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «ДУША» В УКРАЇНСЬКІЙ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПРОЗІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Наталія МЕДВІДЬ (Глухів, Україна)

У статті подано аналіз лінгвокультурних вербалізацій концепту «душа» в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ століття, виділено їх групи за виявом лінгвокультурної семантики.

In the article the analysis of linguacultural verbalizates contsept «soul» is given in Ukrainian social-psychological prose during the first halt of the XX th century, their groups are selected after the display of linguacultural semantics.

Особливий інтерес у сучасному мовознавстві викликає вивчення універсальних понять (людина, час, простір, життя, природа тощо) загальнолюдської культури через структуру та семантику національних картин світу, у яких фундаментальні категорії буття набувають додаткових інтерпретацій, специфічних етнічних рис.

Універсальні концептуальні структури, специфічно репрезентовані тією чи іншою етноспільнотою в національній мові, стали об'єктом ґрунтовних досліджень А. Вежбицької, Д. Будняк, І. Голубовської, В. Жайворонка, В. Кононенка та ін. Їх вивчення є перспективним напрямом когнітології.

Концепт «душа» вже розглядався С. Кошарною, О. Левченко, С. Прохоровою як загальнолюдська універсалія та А. Вежбицькою, Ю. Степановим як ключове слово російської мови та культури. Проте, зважаючи на те, що концепт «душа» відіграє неабияку роль і в національній концептосфері українського народу (в українській мовній картині світу нараховується близько 300 фразеологічних одиниць з компонентом «душа» порівняно з іншими мовами (у російській – 90, польській – 13, американській – 4) [12: 54]), ми дотримуємося розуміння концепту «душа» як універсалії.

Концепт «душа» в українській соціально-психологічній прозі Івана Багряного, Галини Журби, Уласа Самчука є ключовою духовною субстанцією, яка описує внутрішній світ героїв, їхній психічний стан, душевні переживання, детермінує світоглядні пріоритети письменників. Соціально-психологічна домінанта відчувається в поезиці їхніх творів: як у фонетиці, лексиці, морфології художнього твору, так і загалом у мовних категоріях, які, виражаючи найінтимніші думки та почуття окремої особи, є соціально зумовленими [5: 28; 334].

М. Піменова відносить концепт «душа» до психологічних, адже у психології (від. грец. *psyche* – душа) протягом тривалого часу всі психічні явища пов'язували з терміном «душа» [15: 273–274], який походить від слова «дух (*dux-i-a*)» [20: 512], тоді як дух споріднене із литовським *dāusos* «повітря» [8 (2): 149]. Відмінність універсалій виявляється у тому, що душа відтворює душевні переживання, а дух – творче піднесення [11: 172].

Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою осмислення ролі загальнослов'янського концепту «душа» в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ століття, яка досі не були об'єктом окремого дослідження.

Метою нашої розвідки є аналіз лінгвокультурних вербалізацій концепту «душа» в українській соціально-психологічній прозі. У статті розв'язуються такі завдання: 1) опис змістового наповнення концепту «душа» в українській мовній картині світі; 2) аналіз

лінгвокультурних репрезентації концепту «душа» в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ століття.

Об'єктом дослідження є концепт «душа», **предметом** – вербалізації концепту «душа» в українській соціально-психологічній прозі першої половини ХХ століття. **Матеріал** дослідження - авторська картотека лінгвокультурних вербалізацій концепту «душа», дібраних методом суцільної вибірки з творів І. Багряного, Г. Журби, У. Самчука.

Згідно міфологічних уявлень, а пізніше християнських та філософських, духовним субстанціям протиставляється тіло як зовнішній вияв душі [22: 10], її форма в системі «людина-мікрокосм». Тому душа, на думку Н. Арутюнової [1], сприймається у світі як частина тіла, яка займає певне місце. Наприклад, місце перебування душі в українців асоціюється здебільшого з серцем, що іноді припускає їхню еквівалентну взаємозамінність.

Хоча, як зазначає І. Голубовська, душа порівняно з серцем є більш ширшим поняттям, оскільки «вона відає не лише емоціями, а й думками, бажаннями, нахилами людини» [6; 7: 118]. Тому душа часто символізує внутрішній психічний світ людини, її емоції та бажання.

У сучасній українській мові лексема «душа» характеризується полісемантичністю. Словники фіксують значення мовної універсалиї «душа», у яких відображаються філософські, релігійні та народні уявлення про поняття: «1. Внутрішній психічний світ людини з її настроями, переживаннями та почуттями. 2. За релігійними уявленнями – безсмертна нематеріальна основа в людині, що становить суть її життя, є джерелом психічних явищ і відрізняє її від тварин. 3. Про людину з прекрасними рисами характеру. 4. розм. Про людину (найчастіше при визначенні кількості)» [21: 211]; «сукупність рис, якостей певної особистості»; «саме основне в чому-небудь, суть чогось»; «заглибина в нижній передній частині шиї» [19: 445-446].

Невичерпну множинності значень та лінгвокультурем утворює у тексті лексема «душа», вступаючи у синтагматичні зв'язки з іншими мовними одиницями. Лінгвокультурема, що вербалізує концепт «душа», відображають різні аспекти екстралінгвальної інформації, у зв'язку з чим поділяємо їх на п'ять груп.

1. Лінгвокультурема, які актуалізують інформацію про душу як про внутрішній простір.

Душа розглядається через поняття “всесвіт” і є номінацією внутрішнього психічного світу людини: “*І все те помалу зосереджувалося в одних великих і мерехтливих очах, з яких дивилась чиста, кристалева, безмежно любляча й велика, як всесвіт, душа...*” [2: 380]. Із зовнішнім світом внутрішній всесвіт людини – душу – пов'язують очі: “*І хочеться далі дивитися великим оком душі, і хочеться бачити: свободу, гідність, честь*” [16: 496].

У контекстах між лексемами “душа” та “всесвіт” встановлюються адвербіальні відношення, які визначаються через асоціативні зв'язки, гіперболізацію та порівняння предметів.

Душа осмислюється як світ у людині, який потребує простору: “*Ні, Марія не тому плаче. Марія плаче, коли на широкому світі тісно стає, а душа вимагає простору*” [18: 13]. Цей контекст генетично пов'язаний з фольклоризмом “широка душа” (“чуйна, щира, щедра людина”), який відображає національні особливості душі українців.

Образне мислення автора позначилось на перенесенні номінації “душа” на позначення понять зовнішнього світу, який локалізує душу у культовій споруді – “соборі”, творі мистецтва – „пісні”: “*Прибіжище душ людських, символ могутності й святости, “неспалимої купини”, непорушної сили й вічного покою, надія і підпора всіх страждених і обтяжених – ця, як і інші, й інші, сходячи чадом, оберталась у прах*” [2: 59], “*Ще й це читає панич пісні. Ясно, просто і разом так, що хочеться ...стати отвертими грудьми проти вікової неправди. Сила в них. Душа в них*” [16: 413].

2. Лінгвокультурема на позначення реальних чи персоніфікованих неістот.

У лінгвокультуремному словосполученні “ідолова душа” лексема “душа” уживається із семою “людина”, якій атрибутив надає негативного оцінного значення “жорстока людина”: “*Ідолови душі! Що їх цікавить?*” [4: 190].

Лінгвокультурема “кам'яна душа” уживається в українській концептосфері паралельно з іншою варіативною формою “кам'яне серце” на позначення “байдужої людини”, при цьому

ототожнюючи поняття “душа” і “серце”: *“Один Ферапонт Яковлевич - кам'яна душа, “так сказати”, малорос, чіпляється за кожний сантиметр своєї глупоти...”* [16: 469].

В оціночному значенні, синонімічному лінгвокультуремам “ідолова душа”, “кам'яна душа”, уживається словосполучення “людська душа” з іронічно негативною оцінкою у контексті: *“Навіть онучі здавалися Максимові “шляхетнішими”, порівняно з тим, що тут звалося ще людською душею”* [2: 217]. Позитивної конотації словосполучення “людська душа” набуває поряд з епітетами “золота”, “щира”, “єдина”, які актуалізують семи “чесна, відверта, доброзичлива людина”: *“Цей Мельник – то якась золота, щира, єдина людська душа в усьому цьому пеклі”* [3: 143].

Етнічне розмежування актуалізує кореляцію “своя/чужа душа”, що виявляється у відмінності інтересів, уподобань представників різних націй: *“Оден, кажуть, нарід руський. А, проте душею до нього ніяк не пристанеш, до того кацапа. Чужий, та й годі”* [9: 56].

Цілий ряд епітетних словосполучень зі словом “душа” є тропічними лінгвокультуремними одиницями на позначення темпераменту, сили почуттів, властивостей душі: від непохитності, твердості поглядів та дій до аморальності: *“Це ключ до розмикання найтвердіших душ і сердець, таран для зламання найбільших мурів людської зятятості”* [3: 437], *“Знищити так, щоб менше боліло отут десь, де сидить мужицька, на всі болі гартована, душа”* [16: 331], *“І чув, що в душу мерзлу і мерзенну знов теплота ладану просякає і розводять лють мою воячу””* [16: 370].

На здатність душі як персоніфікованої істоти до швидкого переміщення вказує метафорична лінгвокультурема “душа летіла”. Значення вислову підсилюється порівняльним зворотом “як сокіл” та опозиційним протиставленням “душа – нога”: *“Душа летіла, як сокіл, а ноги, перемагаючи надзвичайні труднощі, не поспішали вже, плутались у хащах”* [4: 43].

3. Лінгвокультурами, які актуалізують етичні цінності душі.

Душа уособлює доброзичливість, чуйність, сердечність. Вона має властивості “відродження”, “безсмертя”, які актуалізуються через порівняння її з феніксом, епітетну оцінку “безсмертна”, асоціативний зв'язок “душа/свідомість”: *“... Вони мали живу людську душу, справжню душу, що навіть нашарована жахливим шаром фізичного й морального бруду, все піднімалася, як фенікс з попелу, й поривалась втекти звідси”* [3: 416], *“Воістину є душа, безсмертна й розумна”* [17: 280], *“В цей мир, між ці жита, поля, між тих людей вступає повільним, певним кроком просвідомість. У них вже є душа. Вони вже не вмруть”* [17: 187]. Образ душі осмислюється у взаємозв'язку з контекстуальним оточенням лексем “Бог”, “велич”, “краса”, які визначають внутрішнє наповнення душі, її святість та божественний початок: *“Це ж Він – бідлашина людина тілом і Бог душею”* [2: 334], *“Це, може, грандіозна монографія, ніким ще не створена, лише існуюча в уривках, тепер змонтована у цілісність пам'яттю, що все увібрала в себе, зберегла і упорядкувала для себе пантеоном Божеської краси й величі людської душі, людського серця й розуму...”* [3: 271]. Відповідно епітетні характеристики душі представлені переважно прикметниками на позначення чистоти та високоморальності: *“А в ніч, коли цвітуть черешні, душа Пилипова біла, мов ті дерева і думки його легкі та спокійні, як падаючі тихо пелюстки...”* [10: 29], *“Грішну та непорочну його душу сповідала”* [9: 20]. В останньому контексті компоненти “грішна/непорочна” у епітетному словосполученні пов'язані антонімічними зв'язками, які створюють контраст між святістю душі і тим, що її порушує. Втрата чистоти душевної пов'язується із майбутнім: *“І виростуть такі сини і дочки, напоються отрутою порохового чаду, підуть по широким дорогах степів і лісів, розгублять чистоту душі... Кров, барва і випад її, змішані з тонами гармат...”* [16: 345].

Порушення морально-християнських цінностей відображається у лінгвокультурах з семами “нести моральну відповідальність за вчинок”, “втратити людську гідності, зрадити задля вигоди”: *“Він зрозумів, який тяжкий гріх взяв на свою душу, яку тяжку вину перед Богом і людьми зробив він цього дня”* [17: 131], *“По приході в село “роти” розпочинають торгівлю. Новенькі “сапагі, палатки”, ватові “фуфайкі”, штани, в'язані “кальсони”. Салдат і душу чорту продасть!”” [16: 364], *“Ніколи ще не продавав своїх праць – вважав це варварством. Шматок своєї душі змінити на рубль...”” [10: 61]. Їм протистоять моральні чесноти, зокрема щирість як заперечення лицемірства: *“Свою дорогу чесно йшов, душею не”***

кривив” [16: 517] та спокутування чужої вини: *“Натомість старий делікатно, уважно та докладно вияснив, що “ото жінка і малий ползли” туди, а він сам “Богу душу винен” і хай який суд прийде, то він на хрест присягне, що ніколи в житті чужої соломини для себе не взяв*” [16: 377].

4. Лінгвокультуреми на позначення психічних та фізичних відчуттів людини, реакцій людини на світ, людей, процеси, відносини тощо.

Частотною семою лінгвокультурем з компонентом “душа” є “сила волі”, яка в контексті виявляється на асоціативно-смысловому рівні внаслідок відповідного сполучення лексичних одиниць, зокрема в контактних: *“І всі вони встали – різноплеменні й різноязичні, - ті втілені іскри безсмертної людської душі, яка не хоче вмирати і яку не можна (ні, не можна!!) вбити”* [2: 247] чи дистактних відношеннях: *“Вмерти раз – це бути роздавленим фізично, але лишитись і не вмерти морально, зберегти свою честь, свою душу й горде право бути людиною...”* [3: 24], *“Максим чітко відчував, як його душа роздвоїлась і стало їх двоє. Один лежав безсило й збайдужіло, а другий звівся й закипів гнівом: “Вставай!”* [2: 285].

Конотована сема “душевна сила” формується у контексті шляхом вираження експресивно-вольової дії у метафоризованому словосполученні “балансував душею”, спрямованої на відновлення рівноваги між позитивними та негативними почуттями: *“Він лежав, тяжко зіпнвши щелепи й повіки, й балансував душею між глибокою втомою, звірою й почуттям якогось невиконаного обов’язку”* [2: 158]. Сила душі асоціативно пов’язується з рідною землею, що дає життя, радість, смерть: *“Силу великої душі і сильних м’язів впоїв у землю, напоєну дивним чадом, що давав життя, муки, радість і смерть”* [16: 345].

У контексті з дієсловом “розпинати” лексема “душа” асоціативно зіставляється з тілом, яке може бути розп’ято. Таке метафоричне переосмислення ідеального за своєю сутністю поняття свідчить про своєрідність концептуалізації дійсності за тоталітарних часів. За стилістичним забарвленням вислів “розпинати душу” категоризується як негативно забарвлений, з яким асоціюються поняття “мука”, “страждання”, які є визначальними у творах Івана Багряного: *“А тобі й в голову не приходять, що половина твоїх таємниць, розрахованих на те, щоб мене провокувати й розпинати мою душу, вже втратили силу!”* [3: 435].

В антонімічних зв’язках з попереднім фразеологізмом перебуває вираз “рятувати душу”, який сформувався на основі християнських вірувань із значенням “позбутися гріхів, звільнитися від мук після смерті”. У контексті до цього значення додається сема “повернути спокій душі”: *“Андрій вирішив рятувати свою душу, що не знала спокою, й якимось з тим Донцем покласти край”* [16: 460].

Синонімічно близькою до поняття “страждання” є сема “відчуття гострого болю”, яка реалізується у трансформованому виразі “забити кілок в душу”, представленого у вигляді порівняльної конструкції: *“Одначе Андрієві ніби хтось забив кілка в душу”* [3: 443]. Визначальним для мотивації семантики вислову є лексема “кілок”, яка породжує асоціативне значення “покарання”. Це пов’язано з тим, що в давнину кілок був знаряддям покарання, зокрема це фіксує фразеологізм “садовити на кіл”, тобто “страчувати, саджаючи на кіл”. Художньо-словесним зображенням психічного стану людини є вислів “стоятиме у душі кілком”: *“Після загального опису оповідач спиняється на одній деталі, яка йому найбільш запала в око, “навіки стоятиме у душі кілком”, така страшна”* [3: 494].

Душу зображено як місце здійснення певних інтелектуальних процесів, що наближає її до розуму. Зв’язок думки та душі фіксує фразеологічна лінгвокультурема “заглядати у душу”, яка актуалізує сему “дізнаватися про думки, наміри”: *“І чим більше заглядав у душу цьому дикунові, тим більше дивувався”* [3: 452], та сполучення дієслова “знати” з лексемою “душа”: *“Він добре знав Санька, знав його “блатняцьку” душу, що якщо й забирає передачі, то не для спекуляції й не для того, щоб “здісти” самому”* [3: 473].

Почуття прихильності народу актуалізує словосполучення “здобути душу народу” у контексті *“Той, хто дасть селянам землю, той здобуде душу народу!”* [18: 113], у якому душа є уособленням доброзичливості, приязні, симпатії.

Душа як символ любові та натхнення реалізується у мовному оточенні таких контекстів: *“Не знає вже навіть сьогодні чому так викохав цей образ, - вклав у нього половину душі – ні, - себе всього”* [10: 60], *“Слухай, вона стала хлібом і водою моєї душі. Барвою і запахом цілого мого життя”* [10: 83].

5. Лінгвокультуреми, пов'язані з екзистенційними категоріями буття: “життя/смерть”.

Компонентом-поширювачем є лексема “душа” у лінгвокультуремі *“віддати Богові душу”* із пейоративним забарвленням і значенням “померти”: *“Тут бо люди гинуть всюди просто. Не з'їсть кішка – то заблудить, не заблудить – у морі втопиться, замерзне чи ведмідь або вепр піддере, а то так простудиться - та й Богові душу віддасть”* [4: 143].

Культурно насичені компоненти фразеологізму *“Богу душу віддати”* - лексеми “Бог” та “душа”, які, вступаючи у синтагматичні відношення з дієсловом, збагачують фразеологічну одиницю екстралінгвальним контекстом. Основою для формування фразеологічного значення “повернути назад” стало християнське вірування, за яким тіло має повернутися до землі як до свого початку, а душа – до Бога.

Синонімічним є фразеологізм *“випустити дух”* із значенням “завмерти”, у якому лексема “дух” є тотожною поняттю “душа”: *“Ліг голічерева під височенними кедрами, тягуче важко і глибоко зітхнув, ніби випустив дух, поклавши голову на корінь, і так лежав”* [4: 51].

Отже, серед лінгвокультурних вербалізацій концепту “душа” виділяємо 5 груп лінгвокультурем: 1) лінгвокультуреми, які актуалізують інформацію про душу як про внутрішній простір; 2) лінгвокультуреми на позначення реальних чи персоніфікованих істот; 3) лінгвокультуреми, які актуалізують етичні цінності душі; 4) лінгвокультуреми на позначення психічних та фізичних відчуттів людини, реакцій на світ, людей, процеси, відносини; 5) лінгвокультуреми, пов'язані з екзистенційними категоріями буття „життя”/„смерть”. Лексичні та фразеологічні лінгвокультуреми (з кількісною перевагою перших) характеризуються інтертекстуальністю в аналізованих текстах та культурною насиченістю, визначають глибинний підтекст твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
2. Багрянний І. Людина біжить над прірвою / Іван Багрянний // Вибрані твори / [упоряд., автор передм. та приміток М. Балаклицький]. – К.: Смолоскип, 2006. – С. 59–391.
3. Багрянний І. Сад Гетсиманський / Іван Багрянний. – К.: Наук. думка, 2005. – 548 с.
4. Багрянний І. Тигролови : [роман]. – Морітурі : [драматична повість] / Іван Багрянний. – К.: Наук. думка, 2005. – 368 с.
5. Выготский Л. С. Психология искусства : монография / Лев Семенович Выготский. – М.: Лабиринт, 2008. – 350 с.
6. Голубовська І. О. Душа і серце в національно-мовних картинах світу (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов) / І. О. Голубовська // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 40–47.
7. Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу / Ірина Олександрівна Голубовська. – К.: Лотос, 2004. – 284 с.
8. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) [та ін.]. – К.: Наукова думка, 1985. – Т. 2. – 570 с.
9. Журба Г. Зорі світ заповідають... / Галина Журба // Дзвін. – № 10 (600). – Жовтень. – 1994. – С. 17–64.
10. Журба Г. Похід життя / Галина Журба. – Київ : Сяйво, 1919. – 150 с.
11. Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / Владимир Викторович Колесов. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1986. – 299 с.
12. Левченко Е. Украинская концептосфера и симболярій (лінгвокультурологічний аспект) / Елена Левченко // Славянские языки в свете культуры : сборник научных статей. – М.: ООО "А Темп", 2006. – С. 49–66.
13. Пименова М. В. Душа и дух: особенности концептуализации : монография / Марина Владимировна Пименова. – Кемерово : Графика, 2004. – 386 с.
14. Пименова М. В. Концепт как основная единица ментальности [Электронный ресурс] / М. В. Пименова // Русский язык: исторические судьбы и современность : материалы II Международного конгресса русистов-исследователей. – М.: МГУ, 2004. – Режим доступа : [phht:// www.philol.msu.ru/~rlc2004](http://www.philol.msu.ru/~rlc2004).
15. Психологічна енциклопедія : А–Я / [авт.-упор. О. М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
16. Самчук У. Волинь : [роман] : у 3 ч. : Т. 1 / Улас Самчук. – К.: Київська правда, 2005. – 584 с.
17. Самчук У. Волинь : [роман] : у 3 ч. : Т. 2 / Улас Самчук ; [післямова С. Пінчука]. – К.: Дніпро, 1993. – 334 с.
18. Самчук У. Марія. Хроніка одного життя : [роман] / Улас Самчук ; [підг. тексту та післямова С. П. Пінчука]. – К.: Укр. письменник, 2007. – 191 с.
19. Словник української мови : в 11-ти томах / редкол. І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – К.: Наук. думка, 1970–1980. – Т. 2. – 550 с.
20. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
21. Тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. Л. П. Коврига, Т. В. Ковальова, В. Д. Пономаренко ; за ред. доктора філол. наук, проф. В. С. Калашника]. – Х.: Белкар-книга, 2005. – 800 с.
22. Українці: народні вірування, повір'я, демонологія / [упор., прим. та біогр. нариси А. П. Пономарьова, Т. В. Косміної, О. О. Боржак ; вст. ст. А. П. Пономарьова ; іл. В. І. Гордієнка]. – [2-е вид.]. – К.: Либідь, 1991. – 640 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Медвідь – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української мови Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Наукові інтереси: лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика.

ЯЗЫКОВАЯ ЛИЧНОСТЬ В АСПЕКТЕ СОВРЕМЕННЫХ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ТЕОРИЙ

Виктория РИГОВАНОВА (Горловка, Украина)

У статті проаналізовано основні підходи до вивчення мовної особистості у сучасному мовознавстві; систематизовано основні напрямки та результати дослідження мовної особистості; запропоновано визначення статусу мовної особистості для інтегрованих напрямків сучасної лінгвістичної теорії.

Principal approaches to the analysis of the language personality in modern linguistics have been viewed; particular results achieved in this field have been systemized; the status definition of the language personality for interdisciplinary oriented linguistic theories has been done.

Современное состояние лингвистики, которое квалифицировано как полипарадигмальное, точнее можно было бы назвать методологично эклектичным. Наличие конкретной (единой) методологии и четкая эпистемическая база – характерная ситуация для середины XX столетия, тогда как для лингвистической теории конца XX – начала XXI столетия естественной является либо канонизация определенной концепции языкового анализа, которая иногда приравнивается к парадигме в рамках той или иной лингвистической школы, либо совмещением эпистемиологических принципов, детерминированным потребностью в комплексном, многовекторном исследовании сложного, часто аномального феномена языка. «Неудивительно, что современная лингвистика в целом не может быть зачислена ни по ведомству естественных, ни по ведомству гуманитарных наук. Относя ее к «наукам о человеке», мы по умолчанию предполагаем, что имеется в виду другое содержание, чем если бы мы, например, говорили о медицине или антропологии» (цит. по [1: 42]). В связи с этим выбор темы данной статьи является актуальным.

Целью работы является анализ основных подходов, выработанных в современном интегрированном языкознании, к изучению языковой личности.

В начале XXI столетия ситуация усугубилась из-за стремления лингвистов к целостному всеединому знанию, из-за понимания того, что объяснение языка невозможно без привлечения научного потенциала разных направлений науки. Процесс поиска смежных теорий разных наук для анализа языка привел к возникновению и развитию интегрированных направлений лингвистики: психолингвистики, когнитивной лингвистики, этнолингвистики, социолингвистики, лингвокультурологии и т.д. Но создание таких основополагающих для современной лингвистической теории направлений зачастую определяло одностороннее исследование языковых явлений, ограничение возможности ввода других компонентов для изучения феномена языка, и в целом привело к методологическому эклектизму в лингвистике. Такое состояние стали называть критическим, эпистемиологической смутой, научной революцией, теоретическим переворотом.

Исследователи, определяя современное парадигмальное пространство языкознания, называют разные его атрибуты или «принципиальные установки» (термин Е.С. Кубряковой): экспансионизм, антропоцентризм, функционализм, экспланаторность [8]. По мнению других лингвистов, «современное лингвистическое мышление определяется принципом антропоцентризма и вытекающими из него принципами экспансионизма, функционализма, экспланаторности, семантикоцентризма» [10: 75]. Таким образом, ведущую роль в языкознании отведено изучению человека в языке, вокруг чего прямо или косвенно сосредотачивается проблематика исследований, проводимых представителями новых синтетических научных дисциплин. «Поиски нового пути развития лингвистики приводят исследователей к наследству античности, поворачивают их «вперед к Гумбольдту», и на первый план выдвигается «великий метод» – антропоцентризм» [12: 7].

Объект такой познавательной направленности – живой организм человеческого языка – заставляет лингвистов искать точки пересечения, синтез разных научных парадигм и